

DE CMM EN DE PROBLEMATIEK ROND SCHOOL EN DIALEKT: EEN BLOEMLEZING VAN MENINGEN 'UIT HET VELD'

Jan Sturm

0. INLEIDING

Half dit jaar gaf de CMM een discussienota uit onder de titel: School en dialect (1). Die bevatte o.m. de belangrijkste uitkomsten van de in september 1975 onder 2372 mensen gehouden enquête en een achttal discussiestellingen. Op acht bijeenkomsten, die bezocht werden door 236 mensen, is er over die stellingen gediscussieerd. De resultaten van die discussies zijn door de CMM samengevat in het *Verslag van de discussiedagen over de nota 'School en dialect'*. Dat is een vrij uitvoerig stencil geworden, dat op aanvraag bij de CMM te verkrijgen is. (2) Het is in ieder geval te groot om in zijn geheel in Moer opgenomen te worden, maar het is ook te interessant om er in dit themanummer geen aandacht aan te besteden. Vandaar dat we een tussenoplossing gekozen hebben: we hebben er een bloemlezing uit samengesteld, uiteraard met toestemming van de CMM. Zo'n bloemlezing is natuurlijk subjectief; we hebben ons bij onze keuze zelfs niet voorgenomen een representatieve te doen. Nee, we hebben gekozen wat we opvallend vonden en vooral: we hebben die uitspraken weergegeven die aansloten bij de problemen die juist in dit Moernummer zijn aangesneden. Zo hebben we erop gelet of we uitspraken konden vinden, waarin een voorkeur bleek voor bv. Trudgills opvattingen of voor die van Toon Hagen; uitspraken, waarin een bepaalde visie op de verhouding standaardtaal - dialect naar voren kwam en uitspraken die alleen al door hun pregnante of provocerende formulering opvielen. Geen representatieve vertegenwoordiging van 'de basis' dus, wel een weergave van opvattingen die leven. Na een korte inleiding geeft het *Verslag* een *Samenvatting van meningen*; daarin wordt geprobeerd de uitspraken zoals die bij de acht stellingen geformuleerd zijn, op grond van twee hoofdthema's samen te vatten. Die thema's zijn:

- Dialect, doel of middel (betreft stelling 1 t/m 4)
- Consequenties hiervan voor de praktijk:
 - het didactisch handelen (stelling 4)
 - de opleidingen (stelling 5)
 - de onderwijsgevenden (stelling 6)
 - de ouderparticipatie (stelling 7)
 - het wetenschappelijk onderzoek (stelling 8).

Met uitzondering van het sub-thema ouderparticipatie - daarover werd nauwelijks iets opgemerkt - geven we de samenvatting in extenso weer.

1. SAMENVATTING VAN MENINGEN

1.1. Dialect, doel of middel?

Bijna iedereen is het eens met de uitspraak dat op school de standaardtaal aangeleerd moet worden. Ook vindt men dat het onderwijs moet aansluiten bij de taalwerkelijkheid van het kind, welke taalwerkelijkheid het dialect kan zijn. Dit betekent dat het merendeel van de deelnemers de weg die de dialectsprekertjes op school moeten afleggen zien als die van dialect naar standaardtaal.

Over de functie van het dialect lopen de meningen uiteen. Een aantal mensen ziet het dialect als expressiemiddel en mogelijkheid bij klassegelassen e.d., waarbij het hanteren van het dialect als communicatiemiddel wordt bevorderd en het dialect gebruiken dus doel op zichzelf is.

Uitgaande van de hypothese dat het gebruik van het dialect uiteindelijk de beheersing van de standaardtaal bevordert (dialect als middel) zijn er anderen die pleiten voor taalvergelijking, contrastieve analyse en systeemscheiding.

1.2. Consequenties hiervan voor de praktijk

1.2.1. *Het didactisch handelen*

De meeste uitspraken over de didactische consequenties van het gebruik van het dialect in de school formuleerde men naar aanleiding van de discussies over stelling 4.

Het eerste deel van de stelling, dat het onderwijs aan kinderen moet aansluiten bij het taalgebruik en de dagelijkse leefwereld van de kinderen, werd door alle deelnemers onderschreven.

De meningen liepen uiteen bij de praktische vertaling van deze uitspraak naar het didactisch handelen in de klas. Men vond dat er onderscheid gemaakt moest worden tussen mondeling en schriftelijk gebruik van het dialect. De nadruk zou vooral op de eerste gebruiksmogelijkheid moeten liggen. Voor dit mondelinge gebruik van het dialect op de school zag men vele mogelijkheden (o.a. in klassegelassen en bij de wereldoriëntatie/heemkunde). Het doel van taalgebruik (zowel van de standaardtaal als van het dialect), is immers communicatie. Goed taalonderwijs moet dan ook aansluiten bij die taalvaardigheden die het kind meeneemt naar de school. Een veel voorkomend probleem is echter dat er in klassen zowel standaardtaalsprekertjes als dialectsprekertjes zitten. Ook is het zelfs mogelijk dat er in één klas verschillende dialecten gesproken worden. Naar de mening van vele deelnemers onderstreepte deze werkelijkheid de noodzaak van differentiatie binnen de klassen.

De meningen van de deelnemers liepen het meest uiteen over het schriftelijk gebruik van het dialect op de school. Hieraan werd het proces van het aanvankelijk lezen gekoppeld. Het leren schrijven van kinderen uit de hoogste leerjaren in hun eigen dialect werd wel uitvoerbaar geacht. Het schrijven van leermiddelen in het dialect vonden de meeste deelnemers echter niet uitvoerbaar door het ontbreken van uniformiteit van spelling en vanwege de hoge kosten die er aan dit soort uitgaven verbonden zouden zijn.

Dezelfde groep deelnemers was over het algemeen ook geen voorstander van het gebruik van het dialect bij het aanvankelijk lezen. Zij waren van mening dat het leren lezen in de standaardtaal moet geschieden. In het leergesprek zou dan wel het dialect als vergelijkingsmateriaal gebruikt kunnen worden.

Andere deelnemers waren juist van het tegenovergestelde overtuigd. Zij betoogden dat het leren lezen in de eigen taal van het kind (e.v. het dialect) moet gebeuren. Zij waren ook voorstanders van het schrijven van leesboekjes in de verschillende dialecten, hoewel zij zich bewust waren dat dat niet gemakkelijk te realiseren zou zijn.

1.2.2. *De opleidingen*

Alle deelnemers waren het er over eens dat dialecten in de opleidingen niet als puur taalkundige interessante verschijnselen behandeld moeten worden.

Het dialect kan alleen dan zinvol aangeboden worden op pedagogische academies en kleuterleidstersopleidingen als het gerelateerd wordt aan de didactiek van de basisschool. De opleidingen moeten ernaar streven de studenten een betere 'taalhouding' mee te geven. De studenten zullen vooral positief moeten staan tegenover het dialect en zich bewust moeten zijn van de verschillen in functie van dialect en standaardtaal. Zo'n positieve houding wordt door de meeste deelnemers veel belangrijker gevonden dan de pure kennis van de dialecten. Alle opleidingsscholen zouden de didactische aanpak van het dialectsprekende kind een plaats moeten geven in hun leerplan.

Deze scholen zouden daarbij moeten uitgaan van het dialect van de streek waarin de opleidingsschool staat. Het mes snijdt dan aan twee kanten: de studenten zouden leren hoe zij het dialect in hun onderwijs kunnen gebruiken; tevens zouden de opleidingsscholen voor hun streek een centraal punt van kennis en leermiddelen zijn, die zij aan de onderwijsgevers in hun regio kunnen overdragen.

1.2.3. *De onderwijsgevers*

Over de consequenties voor de onderwijsgevers was er op de discussiemiddagen een grote mate van overeenstemming. De leerkrachten behoren zich in te leven in de taal die door hun leerlingen gesproken wordt. Het is belangrijk dat zij het dialect accepteren, er loyaal en tolerant tegenover staan. Zo'n houding zal ertoe leiden dat zij het dialect van hun leerlingen passief leren beheersen. Door de meeste deelnemers wordt een passieve beheersing van het dialect door de onderwijsgevers als minimum-eis gezien.

Wel werd er door een aantal deelnemers op gewezen dat het dialect door de massamedia sterk teruggedrongen wordt en misschien een uitstervend fenomeen is. Zij vroegen zich dan ook af of het wel zinvol was de onderwijsgevers te verplichten zich het dialect van hun leerlingen in zekere mate eigen te maken.

1.2.5. *Het wetenschappelijk onderzoek*

Op de meeste bijeenkomsten is erop aangedrongen te onderzoeken of de hypothese, dat het gebruik van het dialect in de school het leren van de standaardtaal bevordert, juist is. Daarmee hangt de vraag samen, of taalvergelijking (dialect - standaardtaal) en systeemseparatie dan de juiste oplossing is, zodat betere beheersing van de standaardtaal bevordert wordt. Bijna alle deelnemers spraken zich uit voor onderzoek, waarvan de uitkomsten meteen in de praktijk van het onderwijs te gebruiken zijn. De volgende vragen zijn daarbij geformuleerd:

- Hoe moet het dialectsprekende kind didactisch aangepakt worden;
- Op welke leeftijd kan het beste de overstap van dialect naar standaardtaal gemaakt worden;

- Wat moet je doen in klassen met deels dialect- en deels standaardtaalsprekertjes;
- Hoe moet het aanvankelijk lezen in het dialect aangepakt worden;
- Welke kennis is er al op P.A.'s en K.L.O.S.'en aanwezig?

Als laatste uitspraak willen we noteren dat er vaak gevraagd is het onderzoek niet te beperken tot het dialect alleen, maar ook de sociolecten erbij te betrekken.

2. UITSPRAKEN DIE GEDAAN ZIJN OVER DE STELLINGEN OP DE ACHT DISCUSSIEMIDDAGEN.

STELLING 1

'Elke leerling heeft er recht op, dat de school opleidt tot goede beheersing van de bovengewestelijke, de standaardtaal. Dat geldt zowel voor het zelf spreken en schrijven ervan als voor het verstaan. Het gebruiken van het dialect op school moet bedoeld zijn om de standaardtaal aan te leren'.

- Dialect moet ook als expressiemogelijkheid een plaats hebben.
- Dialect is in de eerste plaats een autonoom communicatiemiddel en ook een expressiemiddel. Veel volwassenen lijden onder hun dialect omdat ze de standaardtaal niet beheersen.
- Het zou wenselijk zijn als iedere Nederlander de standaardtaal leert. Het gebruik van dialect op school, bedoeld om de standaardtaal aan te leren werkt discriminerend t.a.v. het dialect. Bij dialect is er meer interactie. Is er dan meer aandacht voor de standaardtaal noodzakelijk?
- Dialect en standaardtaal verhouden zich niet als of . . . of, maar als en . . . en. Hierdoor zal de kans op tweetaligheid toenemen. Een goede beheersing van het ABN geeft een zekere mate van maatschappelijke weerbaarheid.
- Een tussenvorm tussen de mening dat dialect doel op zichzelf mag zijn en dat dialect moet dienen om de standaardtaal beter aan te leren is te vinden in de formulering: 'Dialect mag mee bedoeld zijn'. Voor zover dialect middel is hoeft dat niet alleen te betekenen middel om te komen tot standaardtaal, maar ook: middel tot veiligheidsgevoel, middel tot cultuurbeleving, middel tot creativiteit, middel tot denkontwikkeling. De taak van de school is de leerling te leren optimaal te functioneren in allerlei situaties. Daarvoor is het dialect nu eenmaal minder geschikt dan de standaardtaal. Daarom moet de standaardtaal de doeltaal zijn. Het kind moet als een goede tweetalige de school verlaten.

STELLING 2

'Het dialect mag op school alleen gebruikt worden met het oog op een zo goed mogelijke (taal)ontwikkeling van het kind, niet met de bedoeling het dialect te behouden'.

- De school moet het dialect niet 'uitroeien', evenmin als zij het behoud van dialect als doelstelling mag hanteren. Een uitzondering wil men in deze voor het Fries maken. Door het dialect als middel te gebruiken hou je tegelijkertijd het dialect in stand (impliciet doel).
- Het dialect moet in de school niet alleen functioneren als middel om betere beheersing van de standaardtaal te krijgen, maar het heeft daarnaast ook een culturele functie binnen de gemeenschap waarin het gebruikt wordt en verder heeft het ook een emotionele

kant. Deze emotionele kant is vooral van belang in het kleuter- en lager onderwijs. Het is een mogelijkheid om beter bij het kind aan te sluiten.

De vraag of het onderwijs er naar moet streven om het dialect te behouden, moet niet door de onderwijsinstanties beantwoord worden, maar door het volk. Het laatste deel van de stelling - het behouden van het dialect - kan best verdwijnen, omdat het vanzelfsprekend is dat een school, of welke instantie dan ook, een taal nooit in stand kan houden. Vanuit de school kun je geen woorden invoegen of woorden nieuw leven inblazen, zodat ze weer gaan leven voor de mensen in die streek.

- Deze stelling moet vervallen. In plaats daarvan zou een cultuur-politieke discussie gevoerd moeten worden over de vraag of dialectbehoud een onderwijsdoelstelling kan en mag zijn.

STELLING 3

'Standaardtaal en dialect zijn in feite gelijkwaardige grootheden; in beide kun je je op voldoende wijze uiten, alleen is het gebied waarin je verstaanbaar bent bij een dialect veel kleiner. (Het is gewenst, dat in leerboeken, vooral voor pedagogische academies en kleuterleidstersopleidingen, de termen Beschaafd Nederlands of Verzorgd Nederlands vervangen worden door bijv. standaardtaal.)'

- Op de opleidingen zou gewerkt moeten worden aan appreciatie van het dialect - dat is belangrijker dan het invoeren van de naam standaardtaal.
- Het zijn geen gelijkwaardige grootheden. - Het dialect heeft minder uitdrukkingsmogelijkheden dan de standaardtaal.

Het zijn gelijkwaardige grootheden. - In het dialect zijn zelfs woorden waar geen Nederlands woord voor bestaat.

Er kan niet gesteld worden dat men met de standaardtaal verder kan komen dan met het dialect. Het hangt er helemaal vanaf in welke situatie men verkeert. In een grensstreek zal het dialect een veel grotere reikwijdte hebben dan de standaardtaal. Het idee dat de standaardtaal een veel grotere reikwijdte heeft zal gelden in een aantal nauw omschreven sociale situaties.

Deze stelling geldt alleen voor streken waar men zich bewust is van het dialect. In Twente loopt het dialectgebruik bij de kinderen terug. Nu het dialect in bepaalde gebieden sterk terug loopt wordt gezegd dat het gelijkwaardig is aan de standaardtaal. Dit is echter eeuwen lang aan het dialect onthouden.

- De streektaal is gelijkwaardig aan ABN. Soms kun je in je streektaal beter functioneren. Door taalvergelijking krijg je onherroepelijk een verdieping van het dialect, alhoewel het geen doelstelling van de school zal zijn het dialect te behouden.
- Als de term ABN vervangen wordt door 'standaardtaal' bestaat het gevaar van verloeding van het ABN. Dit houdt in dat er een enorme klem gelegd wordt op het woord Beschaafd.

STELLING 4

'Het gebruik van een dialect op school moet betekenen: aansluiten bij het taalgebruik van het kind, aansluiten bij de dagelijkse leefwereld van het kind. Op die manier kan dialectgebruik opgenomen zijn in het hele werk op school. Dan zullen ook de leerstof en de leermiddelen daarop moeten aansluiten, bijv. boekjes in het dialect, vertelplaten herkenbaar voor het kind.'

- In z'n algemeenheid zullen er geen leesboekjes in het dialect geschreven moeten worden. Maar bij het proces van leren lezen moeten kinderen bijvoorbeeld kunnen discrimineren (leesvoorwaarde) en dat moet in hun eigen taal (dialect) kunnen. In dit geval zou men dialectboekjes kunnen gebruiken, maar het blijft een moeilijke zaak.
- Bij leermiddelen doet zich het probleem van een - eenheidsspelting - voor, maar toch is er ook wel behoefte aan boekjes met verhaaltjes in het dialect. Het dialect komt vooral mondeling voor. In de spelling is geen uniformiteit. Voor aanvankelijk lezen moet de standaardtaal gebruikt worden en niet het dialect. Voor de hogere leerjaren zou het wel aardig zijn als er boekjes in het eigen dialect zijn.

STELLING 5

'Dialecten mogen in opleidingen niet in de eerste plaats als puur taalkundige interessante verschijnselen worden behandeld, waarbij klankverschillen, dialectgrenzen e.d. aandacht krijgen. Een dialect is een maatschappelijk gegeven. Het punt waarop kinderen in de school beginnen te lezen, wordt mede bepaald door het dialect. Grondige behandeling van de dialectproblematiek op pedagogische academies en kleuterleidstersopleidingen zal ook moeten bijdragen tot de werkwijze waarmee je het best de standaardtaal kunt onderwijzen in dialectgebieden.'

- Er komen moeilijkheden als je moedertaal (dialect) gebruikt en daarnaast bij het leren lezen met de standaardtaal aan de gang gaat.
- De P.A. en de K.L.O.S. moeten hun studenten meer taalhouding, mede in maatschappelijke context, meegeven. Onderwijsgevenenden moeten belangstelling hebben voor dialect en heem.
- Als het dialect een plaats in de school moet of mag hebben, dan moet het opgenomen worden in het leerplan van P.A.'s en K.L.O.S.'en. De aanstaande onderwijzers moeten positief staan tegenover het dialect en dat het liefst passief beheersen. Loyaliteit en tolerantie zijn evenwel belangrijker dan kennis. Voor de leerlingen zou het belangrijk zijn als er tests kwamen in dialect i.p.v. in de standaardtaal; nu zijn ze vaak gedupeerd door hun dialect-spreken. De communicatieve functie van de taal moet, ook in de opleidingen, primair zijn: opleiding tot meer mondigheid. Vanuit deze tijdens de opleiding verkregen instelling kan men het kind overeenkomstig benaderen.

STELLING 6

'Kleuterleidsters, onderwijzeressen en onderwijzers zullen ernaar moeten streven het dialect van de omgeving van de school waar ze werken, zo goed mogelijk te verstaan en zelf te spreken'.

- Het is de vraag of het spreken van een onbekend dialect voor iedere leerkracht haalbaar is. Het verstaan zal nog wel gaan.
- Voor de leerkracht is het belangrijk dat hij het dialect accepteert en het passief leert beheersen.
- Het is niet vereist dat de leerkracht het dialect zelf spreekt of beheerst. Wel mag verwacht worden dat een leerkracht die een benoeming aanvaardt in een streek waar dialect gesproken wordt, zich in die streektaal gaat verdiepen. Het streven naar lezen en begrijpen van de streektaal is een minimumvoorwaarde.
- De passieve beheersing van de standaardtaal is de laatste jaren door de media uitgebreid. Acceptatie van het dialect door de leerkracht is veel belangrijker dan dat hij het spreekt.

Het is utopisch om te stellen dat een leerkracht zelf het dialect moet spreken. Hij moet wel zijn best doen om zich in te leven in de taal/dialectsituatie van de kinderen.

STELLING 8

'Er zal meer onderzoek worden verricht naar de wijze waarop dialectsprekertjes het beste standaardtaal kunnen leren'.

- Er zal vooral praktisch onderzoek gepleegd moeten worden. Hoe moet de leerkracht het dialectprobleem didactisch aanpakken.
- Er moet nog veel onderzoek gepleegd worden, niet alleen naar streektaalen, maar ook naar sociale talen. Bovendien moet onderzoek gedaan worden naar de verschillen en/of overeenkomsten tussen dialect en standaardtaal. Is het goed de standaardtaal aan te leren en/of het dialect?
- Er is onderzoek nodig naar de houding van de importbevolking op het platteland ten aanzien van veelvuldig dialectgebruik op school.
- Onder officiële vlag, de CMM of het Ministerie van Onderwijs, zou een enquête onder de ouders gehouden moeten worden, met als doel de discussie over dialect op school op gang te brengen.

Je moet je als bloemlezer met een uitgesproken mening over de onderhavige problematiek, behoorlijk inhouden om niet bij elke uitspraak een kritisch commentaar te geven, of, zoals het een goede leraar betaamt, hier en daar een uitroepteken, een vraagteken of zelfs 'goed zo!' in de marge te plaatsen. Het is ons gelukt. We hopen echter dat de lezer deze taak van ons overneemt en al terug- en vooruitbladerend in dit nummer de uitspraken toetst aan de opvatting van anderen.

We besluiten deze bloemlezing met een woord van dank aan de CMM.

Noten

- 1 De diskussienota School en dialect is 'uitverkocht'. Het heeft dus geen zin het bureau van de CMM lastig te vallen met verzoeken om toezending.
- 2 Het Verslag kan men verkrijgen door een verzoek tot toezending te richten aan de CMM, Hint-hamereinde 72-74, 's-Hertogenbosch.